

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM:

AZ BİLİNER DEYİMLER VE TABİRLER

A - DEYİMLER

Anamı ağlatan kadı, kimi kime şikâyet edeyim.

Bana haksızlık yapan, şikâyetime sebep olanlar hâkimler, devlet adamları, güç sahipleri. İnsanın, haksızlığa uğradığında çalacağı kapılar da bunlar olduğuna göre, şikâyeteye gideceği bir yer de kalmıyor. Bu deyim, bu durumda düşülen çaresizliği anlatmak için söylenir.

ÖRNEKLER:

“Meşhur deyimın yumuşatılmışı ile ‘Anamı ağlatan kadı, kimi kime şikâyet edeyim?’ diye elimiz böğrümüzde oturup duramayacağımıza göre, ısrarla yine yargının kapısını çalmaya devam edeceğim.” (Ö. Lütfi METE)²⁴⁸

Ba’de harâb’il-Basra...

(Mecazi olarak) Basra harap olduktan sonra. İş işten geçtikten sonra.

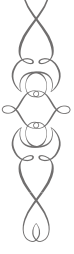
Bu özdeyiş, bir iş için harekete geçmekte çok geç kalındığını, o iş için zamanın geçmiş olduğunu anlatmak için kullanılmaktadır.

ÖRNEKLER:

“Dün tarım ürünlerinin ithalatında gümrükler arttırıldı. Bu çok geç kalmış bir karardır. Buna ‘ba’de harab’il-Basra’ denir. ‘Basra harap olduktan sonra.’ demektir. Bu tedbir Mayıs’ta alınmalı idi. Çiftçi malını sattı. Bu karar çiftçiye değil, piyasa simsarlarına, spekülâtorlere destektir.” (C. AYHAN)²⁴⁹

“Kültür ve Turizm Bakanı Ertuğrul Günay, Yüksek Seçim Kurulu’nun (YSK) bağımsız adaylarla ilgili son kararını ‘Geçmiş olsun. Ama biraz ‘b’ade harab’il-Basra’ derler buna. Basra harap ol-

duktan sonra, sokaklara insanlar çıktıktan sonra, bir yurttaşımız canını yitirdikten sonra düzeltme imkânını bulduk.' diye yorumladı." (Zaman)²⁵⁰

Benim oğlum binâ okur, döner döner yine okur.

Semeresiz, verimsiz çalışma. Hep aynı şeyleri tekrarlayan, aynı işleri aynı şekilde yapan, işlerinde ve anlayışlarında bir ilerleme göstermeyen insanları tenkit için söylenir.

ÖRNEKLER:

*"Japonlar da, Türkler de modernleşmeye aynı dönemde, 1800'lerin ortalarında başladılar. Şu farkla ki, Japonlar bu işi dünyayı hayran bırakacak biçimde tamamladı, biz ise, '**Benim oğlum bina okur, döner döner yine okur.**' değişinde olduğu gibi sınıfı bir türlü geçemedik". (T. ALKAN)²⁵¹*

Bir musîbet bin nasîhatten evlâdır.

Baş a gelen bir kötü hadise, bin nasihatten daha tesirli olur. Yaşanmış bir felaket, baş a gelen bir kötülük, bir başarısızlık, bin nasihatten daha etkilidir. Nasihatı dinlemeyen kimseler, ancak başlarına bir kötülük gelince işin eğrisini, doğrusunu anlarlar. Öngörülerini olmayanlar, bir kötülüğü, ancak vuku bulduktan sonra anlayabilirler. "**Bin nasihatten bir musibet yeğ.**" olarak da söylenmektedir.

İnsan, yaratılışı gereği nasihatı kolay kabul etmez. Başkasından öğüt almak nefsine ağır gelir. Nasihatten anlamayan insan da yaptığı işin sonucunda musibetle karşılaşabilir veya ceza görebilir. Çoğu zaman, kendisine bin defa nasihat edilse bile anlamak istemeyen insan, bir musibet veya ceza sonunda öğrenmesi gerekeni öğrenebilir.

Bu söz, böyle durumda olan bir insan için veya iyi sonuçlar veren olumsuz durumlar için söylenir.

Diğer şekli: **Bir musîbet bin nasîhatten yeğdir/efdaldir/iyidir.**

ÖRNEKLER:

*“Son söz olarak, yukarıda da izah edildiği üzere Türkiye, 1991 yılında yaşadığı büyük tecrübeden hareketle 2003 yılında **‘Bir musibet, bin nasihatten efdaldır.’** misali, geleceğe yönelik adımlarını iyi hesaplamaya çalışmış, ancak bunda ne kadar başarıldığı, tartışmaya açık bir şekilde tarihteki yerini almıştır.”* (Dr. Ş. KANTARCI)²⁵²

Bu mızrak bu çuvala sığmaz.

Gizlenmesi, saklanması mümkün olmayan şeyleri anlatmak için söylenir.

Diğer şekli: **Bu mızrak çuvala girmez.**

ÖRNEKLER:

*“**Mızrak çuvala sığmıyor.** Tıpla inatlaşılmaz. Sayın Başbakan’ın [Ecevit] hastalığını örtbas etmekten vazgeçilmelidir.”* (A. MENDERES)²⁵³

*“Kamuoyunu manipüle etmeye yönelik tezgâhlar yeni değil; öteden beri psikolojik harp uzmanları bu tür yollara başvurur. Ancak bu sefer **mızrak çuvala sığmıyor**; Türkiye’yi bambaşka yerlere taşımak isteyenler, kendilerini gizlese bile niyetlerini gizleyemiyor.”* (E. DUMANLI)²⁵⁴

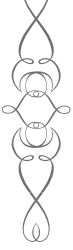
Cehâletin bu kadarı ancak tedris ile kâbildir.

Cehaletin bu kadarı kolay kazanılmaz. Cehalet kazanayım diye gayret göstermeden bu kadar cehalet elde edilemez. Bu kadar cehalet ancak eğitimle elde edilebilir.

Tahsil gördükleri halde cehalet gösterenler için söylenir. Okumuşluktan kazandıkları bilgi ve becerilerini cehaletlerine ekleyerek onu güçlendiren, inandırıcı kılanlar için söylenir.

Diğer şekli: **Bu kadar cehalet ancak eğitimle elde edilebilir; Cehaletin bu kadarı kolay kazanılmaz; Cehlin ol mertebesi sehl olmaz; Kesbsiz bu kadar cehalet olmaz; Tahsilsiz bu kadar/bu rütbe/ cehalet olmaz.**

ÖRNEKLER:

“İlme mağrur olma Eflatun-u vakt olsan eger/Bir edib-i kâmilî gördükte tıfl-ı mektep ol.’ Şimdilerde **tedris ile cahil kalmayı bazarı** gördükçe, görüp duydukça, ‘**Yarabbi, cürm-i tahsil-i ilimden tevbeler olsun!**’ diyesim geliyor.” (N. BOYDAŞ)²⁵⁵

“Kavram ve mefhum farkını anlattığım yazıya cevaben ‘mefhum’un Türkçe olmadığını ve kullanılmaması gerektiğini söyleyen bir mesaj aldım, acı acı gülümsedim. ‘**Cehâletin bu kadarı ancak tadrîs ile mümkündür**’ sözleri geldi aklıma. Türkçe’nin uğradığı tahribat hâlâ devam ediyor ve ettiriliyor bâzı çevrelerce. Buna mukâbil, ‘sağcı’ veya ‘solcu’ ama akl-ı selîm sâhibi gerçek münevverlerde hâlis Türkçe’ye sâhip çıkma şuûru uyanmakta. Nâzım Hikmet’i ‘nazım hikmet’ diye okuyanlar, Yûnus’u bir deniz memeli gibi telâffuz edenler arttıkça vicdanlar nihâyet sızlar oldu.” (Prof. Dr. M. Kerem DOKSAT)²⁵⁶

Edeb yâ hû!

Tasavvufun en önemli unsurlarından biri, belki de birincisi “edeb” dir. Tasavvufta edeb, her şeye ve her hşususı teşmil edilmiştir.

Bu söz, eskiden tekkelerde, her yerden kolayca görülecek şekilde, müridlere levhalar üzerine yazılı olarak hatırlatılırdı. Çünkü sufi için edeb ile davranmak hayatının en önemli şıarlarından biriydi. Sadece insanlara karşı değil, hayvanlara, diğer canlılara ve eşyaya karşı edeb ile davranmanın sufinin hayatında önemli bir yeri vardı. “Kapıyı kapat” yerine “kapının örtülmesini” yahut “sırlanmasını” istemek, “lambayı kapatmak” veya “mumu söndürmek” yerine “dinlendirmek” veya “sırlamak” sufi sözlerindendi. İnsanları uykudan uyandırmak da sufi edebine göre incelikle olması gereken bir şeydir. Sufiye göre Allah her an bizi görmektedir ki bu, zaten ayetlerle haber verilen temel İslam görüşüdür. Öyleyse, her an O’nun huzurundaymış gibi davranmak gerekir! Çünkü insanın her sözü duyulmakta, her hareketi görülmekte, kaydedilmektedir ve herkes onlardan hesaba çekilecektir! Öyleyse, bir an da olsa “edeb”i elden bırakmamak gerekir.

Bu sözde aslında bir çağırma ve yakarış olan “YA HU!,” bugünkü dilimizde “YAHU!” nidasına dönüşmüştür.

EDEB kelimesi, “halkı ziyafete davet etmek” anlamına gelen e-d-b kökünden gelmektedir ki bu, sufiler için hayatın gayelerinden biridir. EDEB kelimesi aynı zamanda “Eline-Diline-Beline sahip olmak” hayat düsturunu da hatırlatmaktadır.

ÖRNEKLER:

“Sufilerin ‘edeb’ kelimesini sık tekrarlamaları veya bazı ariflerin ‘**Edeb ya hu!**’ şeklinde levhalar yazdırıp duvarlarına asmaları belki de kelimenin bu mastar anlamına bir göndermede bulunmaktaydı. Çünkü ‘E-D-B’ kelimesi, ‘Eline, Diline, Beline (sahip olmak)’ gibi bir hayat prensibini hatırlatıyordu. Nitekim edepli (terbiye ve hayâ sahibi, ölçülü, zarif) veya edepsiz (utanması olmayan, terbiyeden yoksun) kelimesinin açılımı da aslında ‘edb’ kökünün bizzat insan için mutlak lüzumlu görülen bir anlamını bize sunar.” (İ. PALA)²⁵⁷

Ehemmi mühimme tercih etmek

Daha önemli veya çok önemli olan şeyi, az önemli olana tercih etmek veya ona öncelik vermek.

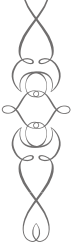
Yaşadığımız hayat her gün biraz daha çeşitlenmekte, karmaşık hale gelmektedir. Bu çeşitliliğin içinde boğulmamak, iyi, doğru ve faydalı olanı seçebilmek önemli hale gelmektedir. Bu da, sağlıklı bir öncelik verme kültürüne sahip olmakla mümkündür. Bunu gerçekleştirmek üzere kültürler, doğru seçimi, sıralamayı öncelik kazandırmayı mümkün kılacak metodolojiler, teknikler ve sürekli gelişen terimler bulmakta, alışkanlıklar geliştirmektedirler.

Diğer şekli: **Ehemle mühim arasındaki farkı bilmemek**

ÖRNEKLER:

“Vatandaşın, çok isabetli, çok gerekli yerlere **-ehemmi mühimme tercih ederek-** ve özellikle sarf mahallinin inancına, ah-lâkına, manevî ve millî değerlerine uygun olmasını istemesi çok yerindedir.” (A. OĞUZ)²⁵⁸

El-insan abdû'l-ihsan

İnsan, iyiliğin kölesidir.

Bir insandan iyilik gören, iyilik gördüğü o kimseye yaklaşır. İyilik, insanın insana yaklaşmasına vesile olur.

ÖRNEKLER:

“Dilediğine iyilik yap; onun sahibi, emiri olursun!.. Dilediğinden müstağni ol, hiç ihtiyaç duyma, ona karşı, kendini ondan hiç bir şey istememe durumunda tut; onun dengi olursun!.. Dilediğine muhtaç ol; onun esiri olursun.” (El-insânü abdû'l-ihsân) ‘İnsanoğlu iyiliğin kölesidir!’ denilmiştir. İyilik yaptın mı bağlanır sana, sever seni... Böylece dost olursun.” (M. Zahid KOTKU)²⁵⁹

Emr-i bi'l-maruf nehy-i ani'l-münker

İyiliği yayma, kötülükten men etme. İyiliğin yanında yer alma, kötülükle savaşma. İyiliği yayanlarla birlikte olma, kötülüğü yayanlarla mücadele etme. İslam'ın çok önemli bir emridir. Bu, İslami bakımdan yapılması gerekenlerin yapılmasını tavsiye etmek ve yapılmaması gerekeni men etmeye çalışmak. İyiliği artırmak için ve kötülüğü yok etmek için çalışmak.

Diğer şekli: **El-emru bi'l-mâ'ruf ve'n-nehyu ani'l-münker.**

AYET: “Siz insanların iyiliği için ortaya çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz. Ma`rufu emreder, münkeri yasaklar ve Allah'a inanırsınız.” (Âl-u İmrân: 110)

Hadis-i Şerif: “Nefsimi kudret elinde tutan Allah'a yemin ederim ki, ya **marufu emreder ve münkerden nehyedersiniz** veya Allah katından umumi bir belânın gelmesi yakındır.”

ÖRNEKLER:

“Emr-i bil-ma'ruf ve nehy anil-münker 'farz-ı kifaye' değildir, sorumluluk hepimize aittir. Herkes elinden geleni yapmak, elinden hiçbir şey gelmeyecek ve eleştirdiği takdirde de kendisi önemli bir zarar görecektir konumda ise hiç değilse kalbi ile buğz etmek, bu hastalıkların azmasını ve bünyeyi sarmasını hoş görmemekle yükümlüdür.” (H. HATEMİ)²⁶⁰

“Al-i İmran Suresi’nde, ‘Ümmet-i Muhammed’in temel vasfı olarak zikredildiğini gördüğümüz **emr-i ma`ruf ve nehy-i münkerin** ‘Allah’a iman’ vasfına takdim edildiğine bilhassa dikkat edilmelidir. Allahu a’lem burada şöyle bir inceliğe dikkatimiz çekiliyor gibidir: Allah Teâlâ’ya iman, birinci derecede kişinin kendi şahsıyla ilgilidir. **Emr-i ma`ruf ve nehy-i münker** ise bu Ümmet’in ‘insanlık için ortaya çıkarılmış olması’ esprisinin en mükemmel şekilde kendisini gösterdiği alandır. Biz bütün insanlığa karşı böyle evrensel ve küllî bir görev ile muvazzafla bulunuyoruz...” (Dr. E. SİFİL)²⁶¹

BEYÎT: Emr-i bil ma`rûf imiş ihvân-ı İslamın işi/ Nehy edermiş, bir fenâlık görse, kardeş kardeşi/ M. Akif Ersoy

En-nâdir ke’l-ma’dum

Tek tük olan yok hükmündedir.

ÖRNEKLER:

“**En-nâdiru ke’l-ma’dûm.** ‘Nadirattan bir şey oluyorsa, o yok hükmündedir.’ Kıymeti yoktur. Meselâ, bir memlekette üç kişi, beş kişi faiz yemiyor, ama geri tarafı yiyor ya; o üç kişinin, beş kişinin yememesi hiçbir mâna ifade etmez.” (M. Zahit KOTKU)²⁶²

“Haksızlık etmek istemem. Kemalistlerimiz içerisinde, bilgi ve birikim sahibi olanların mevcut olduğunu biliyorum. Hatta bunlardan birkaçıyla çeşitli platformlarda birlikteliğimiz de olmuştur. Fakat, ünlü özdeyişte olduğu gibi, **‘en-nâdir ke’l-ma’dum:** Tek tük olan yok hükmündedir.’” (S. HOCAOĞLU)²⁶³

Et-tekrârü ahsen velev kâne yüz seksen.

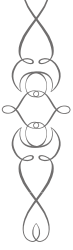
Arapça-Türkçe karma deyiş. Tekrar güzeldir, yüzseksen kere olsa bile! (Bir şeyin anlaşılması için) yüz seksen kere bile olsa, tekrar etmek iyidir.

Diğer şekli: **Et-tekrârü hasen velev kâne yüz seksen.**

ÖRNEKLER:

“Manayı siz anladınız, ama **‘Et-tekraru ahsen’** kavlince biz yine de söyleyelim” (İ. PALA)²⁶⁴

"Bu tekrarlar, konuya delil olmak açısından mecburiyetten gündeme gelmiştir. İnşallah, konunun daha iyi anlaşılmasına vesile olur ve '**et-tekraru hasen**' olarak kabul edilir!.." (Kul S. YÜKSEL)²⁶⁵

Fetva arkadan gelsin.

Bir işi yapmaya başladıktan veya yaptıktan sonra gerekçe aramak, onu meşrulaştırmaya çalışmak.

ÖRNEKLER:

"Siyah Kuşak Taşıyanlar Örgütü gibi olanlar da, '**fetva arkadan gelsin**' hesabı önce eyleme geçiyorlar, sonra eylemlerinin dini meşruiyetini bulmaya çalışıyorlar." (A. BULAÇ)²⁶⁶

Gâfile kelâm, nafilê kelâm

Çevresindeki gerçekleri göremeyen, sezemeyen, bilgisiz, dalgın kimseye ne söylene kâr etmez. Böylelerini doğru yola getirmeye çalışmak nafilendir. O, bildiği gibi hareket eder. Dolayısıyla ona söylenecek her söz boşa gider.

ÖRNEKLER:

"Sözümüz ilmin evveline ve ahirine razı olana, talip olana... Yoksa, '**gâfile kelâm, nafilê kelâm**.'" (K. BÜYÜKER)²⁶⁷

"Mevlâna ahmaklarla dostluğun, onlarla sohbetin insana vereceği zarara çok sık işaret eder, konuyu değişik hikâyelerle ele alır. **Gâfile kelim, nafilê kelim** atasözünde belirtildiği gibi ahmak, anlayışsız, bilgisiz insan karşısında konuşmaktansa, susmak gerekir." (E. YENİTERZİ)²⁶⁸

Galat-ı meşhur, fasih-i mehcurdan evlâdır.

Yaygın olarak kullanılan bir "yanlış", terkedilmiş bir "doğru"dan daha iyidir. Yanlış olduğu bilindiği halde kullanılmamasında sakınca görülmeven ifadeler için kullanılır.

"**Galat-ı meşhur, lügât-ı fasihden evlâdır**' sözüyle yanlış kullanılan yerleşmiş kelimelerin tercih edilebileceği belirtilir.

Genellikle latife, alay isteği ile bir kelimeyi şekil, üslûp ve anlam bakımından dildeki kullanımına aykırı kullanmaya **galat-ı tahakkumi** veya **kıyasa muhalefet** denir. “ (Edebiyat Terimleri Sözlüğü)²⁶⁹

Diğer şekli: **Galat-ı meşhur, lûgat-i fasihten evlâdır. Galat-ı meşhur, lûgat-ı sahihden evladır. Galat-ı meşhur, lafz-ı fasihten yeğdir.**

ÖRNEKLER:

“Bu nedenle biz de bu terim yerine birçok bakımdan eleştirilebilecek olan; ama yerleşmiş bir terim olan anayasa hukuku terimini tercih ediyoruz. Zira, eskilerin dediği gibi, ‘**Galat-ı meşhur fasih-i mehcordan evlâdır.**’ (Yaygın hata terk edilmiş doğrudan yeğdir) ve Latinlerin dediği gibi *error communis facit ius* (Ortak hata hukuk yaptırır.)” (Doç. Dr. K. GÖZLER)²⁷⁰

“... İstanbul estetiği olmaz, İstanbul zevki olur. Eğer estetiği felsefi manada bir terim olarak alırsak, İstanbul estetiği olmaz, bir insanın estetiği olmaz ama bir dünya görüşünün, bir medeniyet tasavvurunun estetiği olabilir. Estetik yani güzel ve güzellik sahasına yansımış, o sahayı düzenleyen hükümler ve fikirler olabilir. Böyle bir söylem hoşumuza gidiyor ve İstanbul estetiği diyoruz. Bu, biraz fiyakalı bir cümle oluyor. Ne estetik bir manzara diyoruz. Tabi bunlar hep yanlış kullanımlar ama galat-ı meşhur tabir ettiklerinden, ‘**Galat-ı meşhur lûgat-ı fasihten evladır**’ demişler. Bunlara da artık ben fazla ses çıkaramıyorum. Zaten ses çıkarsam da kimse fazla dikkate almıyor. Böyle bir dünyada yaşamaktayız.” (S. ÖKTEN)²⁷¹

BEYÎT: Deme kalbura sakın kallâbûr/ Lûgat-ı fasihten yeğdir
galat-ı meşhûr/ Lâedri

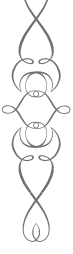
Hafıza-i beşer nisyan ile mâlûldür.

İnsan hafızası unutma hastalığına sahiptir. İnsan (bildiğini) unutabilir. (Bir Osmanlı deyişi)

ÖRNEKLER:

“Siyasetçilerimizin neredeyse tamamı böyle konularda **halkın hafızasının nisyan ile malûl oluşuna** güvendikleri için, ‘Dün

dündür, bugün de bugün.’ anlayışının değişmesi elbette kolay değil.” (Ö. Lütfi METE)²⁷²

“Ne demişti rahmetli Adnan Menderes, ‘Hafıza-i beşer nisyan ile malûldür.’ Ne kadar derinden yaşamış olsak da araya giren elli senenin olayları bazı manzaraları soluklaştırmış, bazılarını da uzaklaştırmış.” (E. GÖZE)²⁷³

Her şey aslına rücû eder.

Her şey kendi aslına geri döner. Bir şey, bir süre için kendi aslından veya tabiatından çıkıp başka bir yola veya şekle girse de, sonunda kendi aslına geri döner ve kendi seyri içine girer.

ÖRNEKLER:

*“Kubbealtı Akademisi’nde Osmanlıca dersleri organize eden Mehmet Nuri Yardım, ‘Pop’dan sıkılan gençler **aslına rücû etmeye başladı.**’ dedi.” (F. DURMUŞ)²⁷⁴*

*“Çok geçmeden önemli bir gerçek ortaya çıktı: Soğuk savaş, az önce sözünü ettiğimiz dini, etnik, kültürel ya da ulusal kimlikleri ortadan kaldırmamış, hatta biraz olsun bile zayıflatmamıştı. Sadece bu kimliklerin üzerine yarım asırlık bir perde çekmişti. Perde yırtılınca, her şey eskisi gibi ortaya çıktı. Bir başka deyişle, **her şey aslına rücû etti.**” (H. YAHYA)²⁷⁵*

MİSRA: Yıkıldı yeryüzüne aslına rücû etdi/ Taşlıcalı Yahya

Hikmetinden sual olunmaz.

1. Allah dilediğini yapar, niçin, neden öyle yaptığı ancak kendine mâlûmdur. 2. Nedeni, niçini sorulamaz. Sorgulanması istenmeyen işler ve hesap vermekten kaçınılan durumlar için söylenir.

ÖRNEKLER:

*“Türkiye’de, Nisan 2004’te yürürlüğe giren ‘Bilgi Edinme Hakkı Kanunu’, iyi yönetim yolunda **‘hikmetinden sual olunmaz devlet’** anlayışı yerine ‘vatandaşına hesap veren devlet’ anlayışı getiren hukuksal bir çerçeve oluşturmuştur.” (TESEV)²⁷⁶*

Hubb-ı Ali mi, buğz-ı Muaviye mi?

Bir şeyin, bir işin, birine veya bir şeye duyulan sevgiden mi, yoksa başka bir kimseye veya başka bir şeye duyulan kinden dolayı mı yapıldığını anlatmak için söylenir. Deyimin aslı: (Bir işi, bir şeyi) Hz. Aliye duyulan sevgiden veya Muaviye'ye duyulan kinden dolayı yapmak.

Diğer şekli: **Hubb-ı Ali mi, yoksa buğz-ı Muaviye mi?**
Hubb-ı Ali'den ziyade, buğz-ı Muaviye.

ÖRNEKLER:

“Türk kamuoyu bidâyetinden beri Filistin meselesinin esaslarını ve ayrıntılarını bilmez; Filistin’e ve Filistinlilere sempatisi bilgiden değil, zalim ve küstah İsrail politikalarına duyduğu nefretten kaynaklanıyor. Tam bir, ‘Hubb-ı Ali değil, buğz-ı Muaviye’ durumu yani.” (A. Turan ALKAN)²⁷⁷

İki cami arasında bînamaz kalmak

Ne yapacağını şaşırarak. (Bir konuda) nasıl davranacağını bilememek.

Bu deyim, bir durum karşısında, o tarafa mı, bu tarafa mı yanaşacağını bilemeyen; şöyle mi, böyle mi yapacağını kestiremeyen bir insanın şaşkınlık halini anlatır.

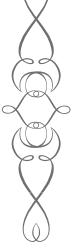
Diğer şekli: **1. Kilise ile cami arasında kalmak. 2. İki cami arasında kalmış bînamaza dönmek:** İki yoldan hangisini tutacağını bilememek, şöyle mi, böyle mi yapacağını bilememek, şaşırıp kalmak, bir şey yapamaz duruma düşmek.

Açıklama: Bu deyim “İki cami arasında beynamaz kalmak,” şeklinde de söylenebilmektedir.

ÖRNEKLER:

“Bu da Ankara’yı daha uzun bir zaman ABD ile AB arasında şaşkın gel-gitlere mahkûm kılabilir, iki cami arasında bînamaz bırakabilir.” (Ö. Lutfi METE)²⁷⁸

İlim malûma tâbidir.

Bilgi, bilmek, bilinen şeylere tabidir. Bilinen veya bilmeye konu olan şeyler nasılsa, bilgi de öyle olur.

Ömer Nesefi, bu özlü söz hakkında şunları söylemektedir:

“Evet, her şey ezelde Allah’ın irade ve ilmiyle takdir edilmiş ve yazılmıştır. Fakat ehemmiyetle bilmemiz gereken husus şudur: **‘İLİM MALUMA TÂBİDİR.’** Bilgi, ancak hadiseler ve eşyaya uygun olursa, ona ilim denir. Uygun olmazsa cehil denir. **‘İLİM MALUMA TÂBİDİR.’** Yani, ilim (bilmek) malûma (bilinen şeylere ve hadiselerle) tâbidir. İlmin, hadiselerde tesiri yoktur. Meselâ; biz güneşin nereden ve ne zaman doğacağını biliriz. Güneşin söylediğimiz zamanda doğması, bizim bilgimizden dolayı değildir. Veyahut, meteoroloji istasyonlarının, âletleri ve tecrübeleri ile, bugün rüzgârın hangi yönden eseceğini bilmelerinin ve bunu daha önceden tesbit etmelerinin, rüzgârın aynı yönden esmesinde tesiri yoktur. Yani, onlar bildi ve yazdı diye rüzgâr o yönden esmiş veya yağmur yağmış değildir. Zaten yağmur yağacağı ve rüzgâr o yönden eseceği için onlar bilmiş ve yazmıştır.” (Bkz. Ömer Nesefi, Akâid)²⁷⁹

ÖRNEKLER:

“Bütün varlıklar o takdire tâbidir. Ancak bu durum bizleri sorumluluktan kurtaramaz. İlmi kelâm âlimleri bu hakikati, **‘ilim malûma tâbidir;’** öyle ise malûm ilme tâbi değildir, kaidesiyle izah etmişlerdir. Istilâhta, ‘ilim’; bir şeyin zihindeki şekli, ‘malûm’ ise; o şeyin hariçteki şekli olarak tarif edilir. Meselâ, bizim lâleyi bilmemizde, lâlenin zihnimizdeki şekli **‘ilim,’** hariçteki şekli, yâni kendisi ise **‘malûm’dur.** İşte burada **ilim, malûma tâbidir,** yâni lâle hariçte nasılsa, biz de onu öylece bilmekteyiz. Yoksa lâleyi biz nasıl biliyorsak lâlenin kendisi o şekle uymak durumunda değildir.” (M. KIRKINCI)²⁸⁰

İlm-i ebdan, ilm-i edyandan akdemdir.

Beden (tıp) ilmi, din ilimlerinden önce gelir.

İslam bilginleri ilimleri iki kısma ayırıyorlardı: Birincisi ilm-i edyan, (nakli ilimler), din bilgileri, din ilimleri; ikincisi ilm-i eb-

dan (akli ilimler), fen bilgileridir. Bu söz, bir İslam toplumunda tıp ilmini öğrenmenin, din ilimlerini öğrenmekten önce geldiğini belirtmektedir.

ÖRNEKLER:

“Görüyorum ki Batı, tıbbı, Ortaçağ’da İslam Dünyası’ndan aldığı bu ilmi âdeta genel hatlarıyla tamamlamış ve bu günkü parlamayı hazırlamış. Eskiler medrese diliyle ‘İlm-i ebdan, ilm-i edyandan akdemdir.’ ‘Beden ilmi, diyanet ilminden önce gelir.’ demişler ve fakat sonra bu formülü terk etmişler. Öyle ya, beden hasta ve işlemez olursa dinini nasıl icra edecek?” (E. GÖZE)²⁸¹

İnsaf dinin yarısıdır.

İnsan, insaflı olmalıdır. Sağlıklı düşünme ve anlama, insaflı yaklaşımla mümkündür. Bir konuda karar verirken kendi bildiğimize veya istediğimize tabi olmaktan, aşırılıktan kaçınmalı, insafla hareket etmeliyiz.

ÖRNEKLER:

“Eğer medeniyet, çok eski devirlere ait şeylerden uzaklaşma ise, bugünkü durum, İslam’dan evvel cahiliye devrinde de yaşanıyordu. Bu itibarla da meseleyi bir kısım ön kabullere bağlayarak, ‘şu medeni, şu ise gayr-i medeni’ demek fevkalade yanlıştır. Cenab-ı Hakk (cc) bizi basiretten mahrum etmesin! İsterseniz, ‘insaaf, dinin yarısıdır’ deyip bu hususu da noktalayalım.” (F. GÜLEN)²⁸²

TÜRKÜ: Gecenin yarısıdı/ Yar ömrüm varisidi/ İki gözüm insaaf et/ İnsaf din yarısıdı.

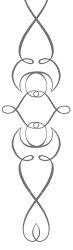
İstim arkadan gelsin.

Bir işe eksiklerle başlamak. Bir işe, o iş için gerekli olan şey “nasıl olsa sonradan yapılır” anlayışıyla girişmek. Bir işi, bir şeyi meşru veya yasal kılacak gerekleri yerine getirmeden, başlamak.

ÖRNEKLER:

“Ancak, ABD gibi süper güçler meşruiyet konusunda o kadar hassas değildir. O dahi, ‘istim arkadan gelsin’ diyerek sonradan meşruiyet zemini arıyor.” (Y. ERALP)²⁸³

Kellim kellim layenfa.

“Söyle söyle faydası yok.” anlamında. Arapça bir tabir. Muhabatabın, söylenen sözü anlamadığı, anlayamayacağı kabulü ile söylenir.

ÖRNEKLER:

“..., ABD, Laikliği uygularken Özdemir’in Fransa’sında Napoleon’un Papa ile Fransa’nın Katolik bir devlet olduğu yolunda bir ‘Concordat’ imzalamakta olduğunu hatırlatayım. Evet, hatırlatayım, diyorum ama, bir yararı olacağını sanmıyorum. **Kellim kellim layenfa!**” (H. YAVUZ)²⁸⁴

Kemâlden sonra zevâl

Olgunluktan sonra bozulma, gerileme, alçalma (gelir). Bu söz Hz. Ömer’e aittir.

Olgunlaşmasını tamamlayan her (şey, insan) yaşlanmaya, gücünden kaybetmeye ve gerilemeye başlar. Her çıkışın bir inişi vardır. Yaratılmış olan her şey ölümlüdür: İnsanlar, toplumlar, milletler hatta medeniyetler. Doğan her şey büyür, gelişir ve genişler, kemale erer. Kemale eriştikten sonra da orada uzun süre kalmaz, zeval bulmaya, yani gerilemeye, bozulmaya, alçalmaya, hatta yok olmaya doğru yol alır. “**Her kemâlin bir zevali vardır;**” şeklinde de söylenmektedir.

AYET: **Kimin ömrünü uzatırsak, yaratılıştaki onu tersine çeviririz** (gücünü ve yeteneklerini zayıflatırız.) (Yasin Sûresi: 68)

ÖRNEKLER:

“[Oswald] Spengler, mensubu bulunduğu bu yırtıcı ve muktedir uzviyetten fışkıran enerjiye bakarak, ‘**kemâlden sonra zevâl**’ düstûru mücibince kendine bir şeylerin sona ermekte olduğunu fısıldayan sezgilerine kulak kesilmiş olsa gerektir.” (A. Turan ALKAN)²⁸⁵

“**Bir iş tamamlanınca, artık noksanlığı yaklaşır. ‘Tamamlandı.’ denildiğinde, artık bir zeval beklemeye başla.**’ ‘Ey Allah’ım, niçin böyle yaptın?’ deyince, Cenâbı Hak, ‘böylece senin

kalbini dünyaya bağlamayalım, aksine o, hep bir yolculuk ve göç halet-i ruhiyesinde olsun diye böyle yaptık' demiştir." (Fahruddin er-Râzi Tefsiri)²⁸⁶

Kerâmet buyurdunuz.

"Çok doğru söylediniz." "Çok güzel yaptınız." anlamlarında kullanılan bir yaranma sözü.

Günümüzde, özellikle devlet ve siyaset hayatında, bu söz doğrudan söylenmese bile, bununla aynı sonuca varan söz ve davranışlar çok yaygındır. Bu mantıkta kişi, kendisine söyleneni ölçüp biçerek değerlendirmek yerine, sorgulamadan kabul etme yolunu seçmiş olur. Kendi aklını kullanmak yerine, çoğunlukla liderin veya kendisinden daha üst kademelerde yer alan görevlilerin aklı ve mantığı ile hareket eder. "**Keramette bulundunuz.**" şeklinde de söylenmektedir.

ÖRNEKLER:

*"Ama hiç okumadan, etmeden, kulaktan dolma bir iki klişeyle iyi bildiğim konularda benimle tartışmaya kalkana herhalde, '**Keramet buyurdunuz** efendimiz!' diyemem, gerekeni söylerim." (M. BARDAKÇI)²⁸⁷*

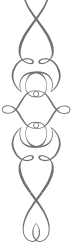
Kerâmeti kendinde bilmek

Başkalarının yardım ve lütfu ile elde ettiği bir şeyi kendi eseri zannetmek. Başka sebeplerle kavuştuğu iyi durumu kendi çabasının sonucu bilmek.

ÖRNEKLER:

*"Bir anda düştüğünüz 'hayvanlar âleminin' tam da ortasında, tam da 'ağlamakla gülmek' arasında bir yerdeyken, sihirli bir el uzanır ve sizi benliğinizden tutup onca gürültü patırtının içinden sessizlik ve sakinliğin kucağına bırakır... Hamur bile değilken, işlenerek ekmek olanların daha sonra hangi safhalardan geçtiklerini unutarak **kerameti kendinden bilmesi** başka da, çok daha başka olan asıl, fırıncının elinin değiştiği ekmeğin fırından çıktıktan sonra 'böbürlenmesini' nasıl yorumladığı!..." (H. SEVEN)²⁸⁸*

Kerâmeti kendinden menkul

“Kimse hünerini görmemiş, sadece kendisi bahsediyor.” anlamında, sözlerine şüphe ile bakılan kimseler hakkında söylenir. Ayrıca, kendisini değerli biri olarak bilen ya da keramet sahibi olduğunu zanneden kimse için alay yollu kullanılır.

ÖRNEKLER:

“Ortalık **kerameti kendinden menkul** şeyhlerden geçilmiyor.” (H. Celal GÜZEL)²⁸⁹

MISRA: Bizim şeyhin kerâmâtı olur menkûl kendinden/ Şinâsî

Lâ teşbih velâ temsil

Benzetmek gibi olmasın ama.

“Söyleyeceğim şey benzettiğim şeye tam da benzemiyor ama ben yine de aralarında bir ilgi olduğuna inanarak söyleyeceğim.” anlamında kullanılır. Kıyaslarda, kıyas yapılarına doğrudan benzetme ve temsilden kaçınmak için söylenir. “**Bilâ teşbih velâ temsil**,” şeklinde de söylenmektedir.

ÖRNEKLER:

“Sahabe-i kiramdan öyle kimseler var ki, söylüyorlar: ‘Rasûlül-lah’a iclâlîmden, saygımdan dolayı, yüzüne doyasıya bakamadım.’ diyorlar. **Lâ teşbih velâ temsil**, meselâ insan oğlunu evlendirecek, alınacak kızı oğlana göstermek icab ediyor. Bir durum ayarlanıyor, kızı görecektir. Tamam olayı ayarlıyorlar, sonra geliyorlar:

‘Ne oldu, kızı gördün mü?’ Tabii bizde delikanlılar utangaç:

‘Göremedim, bakamadım, utandım.’ diyor.” (Prof. Dr. M. Esat COŞAN)²⁹⁰

“Benim çocukluğumda Nevruz günü nevrûziye diye bir tatlı yapılırdı ama bu tatlıyı yapmak her kişinin kârı değildi. Bu marifet İstanbul eczacılarına vergi idi. Her eczacı bulunduğu semtin kibar takımına, **bilâ teşbih velâ temsil** şimdiki sosyetedeki olanlara, rütbe ve makam sahibi muteber kimselere, kırk bir türlü baharatı karıştırmak sureti ile imal ederler ve gideceği yere ve adamına göre cam, billûr, porselen, fağfur, saksonya gibi kapaklı kâselere itinâ ile korlar, renk renk tüllere sarıp sarmalayıp kurdelelerle

bağladıktan sonra hangi eşref saatte ve ne miktar yenileceğini gösterir yaldızlı bir de târifname ilâştirip takdim ederlerdi.” (Prof. Dr. H. ZÜLFİKAR)²⁹¹

Mağrur olma padişahım, senden büyük Allah var!

Devletin üst kademelerinde görev yapanlar için hayat kurta-
racak bir uyarı levhası! Çünkü makam sarhoşluğu insanı baştan
çıkartır, olmadık şeyler yaptırır. Bu sarhoşlukta kişinin aklı du-
mura uğrar, vicdanı körelmeye başlar. “Makam devleti”nde bu
hastalığa yakalanabileceklerini bilenler, yollarının üstüne böyle
işaret levhaları koymuşlardır. Bunu da ancak “devletçilik oyunu-
nu oynayanlar” değil, adaletle hükmetmemenin cezasının ağırlı-
ğını omuzlarında hissedenler anlar.

Kibir, ahlâk hastalıklarından bir hastalıktır ve onun da çok
türü vardır. Müslümanlar, kibirden kaynaklanan ahlâki zaafların
ne büyük fitnelere yol açabileceğini bilir ve sakınırlar. Şeytan’ın,
Rabb’inin huzurundan kovulmasına sebep olan şey gurur ve ki-
birdir!

“Böbürlenme padişahım senden büyük Allah var!” şek-
linde de söylenmektedir.

**AYET: Yeryüzünde kibir ve azametle yürüme, (çünkü sen)
ne yeri delebilir ve ne de dağların seviyesine erişebilirsin.**
(İsra Sûresi: 37)

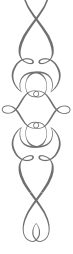
ÖRNEKLER:

*“Benlik dâvâsı güdenler çokluk güç kuvvet-iktidar sahipleri
arasından çıkar. Bunlar kendinden aşağı seviyede olanları hor
görmeye mütemayildir. Hatta bu eğilim bazan zulüm derecesine
varır. Belki de bu yüzden iktidar mensuplarına: ‘**Mağrur olma
padişahım, senden büyük Allah var!’** denmiştir.” (M. KUTLU)²⁹²*

Mahkeme kadiya mülk değil.

Kamu hizmetinde çalışanlar, bulundukları makam ve mev-
kilerde sürekli kalacak değillerdir. Hiç kimseye bulunduğu ma-
kamın veya kurumun tapusu verilmez. Yüksek makamlardaki
kimseler bunu idrak ederek dikkatli, adaletli, alçak gönüllü ol-
malıdırlar. İnsan, bulunduğu makamı şahsi çıkarları veya yakın-

larını kollamak amacıyla kullanmamalı, haksızlık ve adaletsizlik yapmamalıdır. Herkes bir gün bulunduğu makamda yaptıklarının hesabını vereceğini unutmamalıdır. Öyle ki, zaman döner, kendileri bile orada yerleştirdikleri alışkanlıkların mağduru durumuna düşebilirler.

Bu söz, bulundukları makamların sürekli zanederek ona göre hareket eden, makamını şahsi çıkarlarını korumak için kullanan insanlara, işgal ettikleri makamın gelip geçici olduğunu anlatmak için söylenir. Bir tavsiye ve nasihat sözüdür.

ÖRNEKLER:

*“Anadolu insanı biliyor ki, siyasiler gibi, sivil ve asker bürokratlar da gelirler ve giderler. Bunun için Anadolu’da, ‘**Mahkeme kadiya mülk değildir.**’ denilir.” (E. Nazif GÜRDOĞAN)²⁹³*

Mal bulmuş Mağribi (gibi)...

Büyük bir hırs, sevinç ve heyecanla...

Diğer şekli: **Mal bulmuş Mağribi/Mağrıplı misâli.**

ÖRNEKLER:

*“Günün ‘bilimsel ilerlemeleri’nin gerisinde kalmak istemeyen Avrupalılar, evrim teorisi ile birlikte ırkçı ‘bulgulara’ **mal bulmuş mağribi misali** sarılmış, [bunu], ırk farklılıkları üzerine bina ettikleri ayırmacılık, apartheid gibi uygulamalarının ‘bilimsel gerekçesi’ yapmışlardır.” (A. ALATLI)²⁹⁴*

*“Bu düşük pankarta, **mal bulmuş Mağribî gibi** yapışan köşe yazarlarının çokluğu, yeni bir arayışın işareti olmalı. Bir arayışın veya tükenişin işareti. Siyasete müdahale aracı olarak geçmişte sürekli kaynatılan irtica kazanının ateşi söndü. Şimdi bir ‘Osmanlı tehdidi’ pişiriliyor.” (M. TÜRKÖNE)²⁹⁵*

Maruf üzerinde mutabakat

İyilik veya iyi üzerinde anlaşma. Dinen iyi kabul edilen ve insan tabiatına uygun olan şey üzerinde anlaşma. Yaygın olarak kabul görmüş olan üzerinde birleşme. Karşıtı: MÜNKER.

ÖRNEKLER:

“Müslümanlar, Hristiyanlar ve Yahudiler kendi **ma’ruf ve münker** telakkilerimiz çerçevesinde ahlaki bir dünya tasarlamalı; özgürlük, adalet ve hakkaniyete dayalı yeni bir sosyo-politik modelin imkânlarını beraberce araştırmalıyız.” (A. BULAÇ)²⁹⁶

“Görecelikçi ahlâk sistemi, ‘**maruf üzerinde mutabakat**’ın yok olduğu durum. Ahlâki değerler üzerinde toplumsal mutabakatın kaybolduğu, maddi ya da manevi günlük çıkarların ahlâki değerleri yeniden tanımlayabildiği, saptırabildiği durum ki izleyen kaosu ‘Büyük Yalan’ doldurur.” (A. ALATLI)²⁹⁷

BEYÎT: Ma'lûm ola cümleye sâlihliği / Ma'ruf ola zühd ü tâat kıldığı (Âşık Paşa)

Marufu yaymak, kötülüğü kaldırmak

İslami bakımdan iyiliklerin yayılması ve kötülüklerin ortadan kaldırılması için çalışmak. İyiliği yayma, kötülüğü menetme.

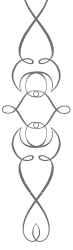
İyiliği yaymak ve kötülüğü kaldırmak için çalışmak insani bir görevdir. Bu gün, bu insani görevin çok azının yapıldığını söyleyebiliriz. Bu görevle ilgili değerlerin ortadan kalkmasıyla, insanlar birbirlerine tavsiyede bulunmaktan ve birbirlerini uyarmaktan çekinir hale geldiler. Hatta kimi kesimler tarafından bu ahlaki emirle yapılması istenenin tam tersinin yapılmakta olduğunu söylemek bile mümkündür. **Marufu kaldırmak, kötülüğü yaymak! İyilikten menetmek, kötülüğe teşvik etmek!** Toplumlarda, iyiliği yayma görevinin terk edilmesinden doğacak boşluğun kötülüğü yayma gayreti ile dolmasını beklemek gerekir. İnsani olmayan bu durumla karşılaşmak istemeyen toplumların mutlaka işin doğrusunu yapmaları gerekir.

Diğer şekli: **Marufu emretmek, kötülükten menetmek. Emr-i bi'l-mâruf, nehy-i an'il-münker. El-emru bi'l-mâruf ve'n-nehyu ani'l-münker.**

ÖRNEKLER:

“**Emr-i bi'l-ma'ruf ve nehy-i ani'l-münker** yani iyiliği yayma ve kötülüğü önlemeye çalışma, içinde yaşanan asrın şartlarına göre yapılış keyfiyeti farklılık arz etse de, inanan insanların ifa

ve icra etmesi gereken bir vecibe ve ilkedir. **Emr-i bi'lma'ruf ve nehy-i anil münkere** günümüzde her devirden daha çok ihtiyaç olduğu ortadadır. Bu hususta ne kadar çalışma yapılırsa yerindedir.” (Doç. Dr. H. Hüseyin TUNÇBİLEK)²⁹⁸

Men çi gûyem, tamburem çi sazed?

Ben ne söylerim, tamburam ne çalar. “Ben ne diyorum, sen ne söylüyorsun?” “Ben ne diyorum, o ne söylüyor?” anlamında kullanılır.

Diğer şekli: **Men çi guyem, tamburem çi guyed. Ez çi guyem tamburem çi sazed. Men çi guyem, tamburem çi zened.**

Farsçadan dilimize girmiş bu deymi ünlü kütüphaneci Adnan Ötügen yukarıdaki şekilde, yani “**Men çi gûyem, tamburem çi sazed**” (Ben ne söylerim, tamburam ne çalar) şeklinde söylemektedir.

ÖRNEKLER:

“Kuhn, iki kuram arasında (evet, iki kuram arasında!) hangisinin ötekine göre daha ‘uygun’ olduğuna ilişkin argümanlar öne sürer, doğru, ama biz burada iki kuram arasında değil, kuram’la ideoloji arasında bir sınır problemi (‘Abgrenzungsproblem’) olup olmadığını tartışmıyor muyduk? **Men çi guyem, tamburem çi guyed!**” (H. YAVUZ)²⁹⁹

Na to kafa, na to mermer

Söz anlamaz, söz dinlemez taş gibi kafa, anlamında söylenir. İşte kafa, işte mermer! Taş kafalı! Mermerden oyularak yapılmış kafa (büst, heykel) gibi, duygusuz ve anlamaz.

Diğer şekli: Bu söz halk arasında **Nato kafa, nato mermer** olarak söylenmektedir. Rumca şekli: **Na to kefari, na to mer-mari.**

ÖRNEKLER:

“Argoda, ‘**Na to kafa, na to mermer**’ diye, halkın sık kullandığı bir lâf vardır. Bizim pek allâme(!) medya mensupları bu ifadeyi ‘Nato’ diye kullanıp Kuzey Atlantik Paketi’nin ABD yedek gücü ha-

line dönüşmüş mensuplarının kulaklarını çınlatırlar. Halbuki, İstanbul Rumları'ndan alınmış 'taş kafalı' mânâsına gelen bu sözün aslı '**Na to kefari, na to mermari**'dir. Yani, 'İşte kafa, işte mermer!'... (H. Celal GÜZEL)³⁰⁰

Nev-i şahsına münhasır

Kendine özgü davranış ve karakteri olan (kimse)

ÖRNEKLER:

*"Onunla ilk karşılaşmamız, Sinan'ın muhteşem eseri Süleymaniye Camii kubbesi altında gerçekleşmişti. Kelimenin tam anlamıyla '**nev-i şahsına münhasır**' olan bu zat, Türkiye'nin ilk atom mühendisi Prof. Dr. Ahmet Yüksel Özemre idi." (C. UŞŞAK)³⁰¹*

*"Her medeniyetin iftihar ettiği, **nev-i şahsına münhasır** bazı değerler vardır. Fıkıh ve Usûl-ü Fıkıh da, bizim medeniyetimizin en belirgin değerlerindendir. Öyle ki, eğer geçmişimiz itibarıyla bizim medeniyetimize bir isim bulmak icap etseydi, ona 'Fıkıh' veya 'Usûl-ü Fıkıh Medeniyeti' demek uygun olurdu; kapıları ardına kadar düşünceye, hikmete, felsefeye açık Fıkıh ve Usûl-ü Fıkıh Medeniyeti." (F. GÜLEN)³⁰²*

Su bulununca teyemmüm zail olur.

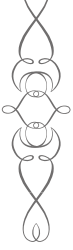
Bir özür sebebiyle yapılması caiz olan bir şey, o özür ortadan kalkınca bâtil olur, hükümsüz kalır, o işin artık yapılmaması gerekir. Bir mazeretten dolayı (bir şekilde) yapılan bir işin, o mazeret ortadan kalkınca artık (o yolla) yapılmaması gerekir.

Abdest almak için su bulamayan kimse, toprakla teyemmüm eder. Su bulununca da teyemmüm hükümsüz kalır, bu durumda o kişinin su ile abdest alması gerekir.

Şu şekilde de söylenebilmektedir. **Su görülünce teyemmüm bozulur.**

Bu kural, Mecelle'nin "**Bir özür için caiz olan şey, ol özrün zevâliyle bâtil olur.**" şeklindeki kuralı ile benzeşmektedir. (Bakınız, Birinci Bölüm - Mecelle'nin Külli Kaideleri, alt başlığı)

ÖRNEKLER:

“... haber [ayet, hadis] varken kıyası kullanmak helal değildir. Nitekim **teyemmüm de, seferde su bulunmayınca temizliği sağlar, fakat su bulununca teyemmüm bozulur** (eş-Şafîî, er-Risâle, s. 512, 599, 600).” (M. Emin AY)³⁰³

Suâl-i mukaddere cevap

Hasımdan gelebilecek takışmaları ondan önce göz önüne alıp karşılama. Bir kişinin, bir konuda, kendi görüşüne gelebilecek itirazı önceden görerek, itiraz yapılmış, soru sorulmuş gibi cevap vermesi.

ÖRNEKLER:

“Evet bu cümle mâkabliyle bağlı değildir, müste’nifedir; vazifesi **mukadder bir suali** cevaplandırmaktır. **Mukadder sual** ise, sekiz sualin memzuc ve macunudur.” (Bediüzzaman Said Nursi)³⁰⁴

“Yaziya yeniden bir göz atma lüzumunu hissettim ve gördüm ki, son iki paragrafta zaten senin kafanda oluşan istifhamın çok net cevabı var. **Mukadder suali** düşünerek **cevabını** arz etmişiz önceden...” (H. ECE)³⁰⁵

Sükût ikrardan gelir.

Susmak, kabul etmek demektir. Bir insan, konuşması gereken yerde susuyorsa, söylenenleri kabul ediyor demektir.

Diğer şekli: Sükût ikrardandır.

ÖRNEKLER:

“Bunu geciktirmek, aslında, bu soruya cevap vermemek, herkeste kuşku uyandırıyor; yani, **sükût ikrardan mı gelir**, sorusu herkesin kafasında yer ediyor.” (O. TEZMEN)³⁰⁶

Sürç-i lisan ettikse affola!

Söylediklerimizin içinde yanlışlarımız varsa affedilsin, konuşup zamanınızı aldık, hoşgörölsün, anlamında kullanılır. Ayrıca; konuşan, konuştuklarında büyüklük taslamadığı, kibir yapma-

dığı, söylediklerinin önemini abartmak istemediğini göstermek için de söylenir.

ÖRNEKLER:

*“Esağfurullah efendim, eyvallah efendim, **sürç-i lisan ettikse affola** efendim... İnşallah, eski TCK 312’nci, yeni TKC 216’ncı maddeleri ihlal etmiş olmam; güvenlikle ilgili bazı dilek ve temennilerimi arz etmek istiyorum...” (M. Şevket EYGİ)³⁰⁷*

Şerefü’l-mekân bi’l-mekin

Bir yerin şerefi orada oturandan gelir. Bir insan oturduğu yerden, yönettiği makamdan şeref veya itibar kazanmaz. Tam tersine yer, makam veya kurum şerefini orada çalışan veya orayı yönetenlerden yahut orada oturanlardan alır.

ÖRNEKLER:

*“Bugün yaşadığım şehir, ‘**şerefü’l-mekân bi’l-mekin**’ nüktesi-nin içini bütün kemaliyle dolduran bir evladına ‘güle güle’ demek talihsizliği ile yüz yüze: Doğan Erdiñç Ankara’ya nakl-i mekân ediyor.” (A. Turan ALKAN)³⁰⁸*

*“Koltuğu kutsayan her birey, koltuğundan küçük kalmaya mahkûmdur. İşte bunlar yüzünden, ‘**şeref’ül-mekân bi’l-mekin**’ denmiştir. Mekân ve makam ile şerefleneceğini zannedenler hiçbir yeri şereflendiremezler. Makamlar ancak onları dolduranlar şerefli iseler, şereflenirler...” (Ö. Lütfi METE)³⁰⁹*

Şüyûu vukûundan beter.

(Kötü) bir şeyin şayiasının (söylentisinin) çıkmış olması, o şeyin olmasından beterdir.

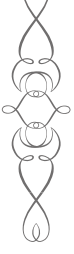
ÖRNEKLER:

*“Yolsuzluk suçlamaları yalandı ama, ‘**şüyûu vukûundan beter**’di”. (T. AKYOL)³¹⁰*

Teklif-i mâ lâ yutak yoktur.

Güç yetirilemeyecek (yapılamayacak) şey teklif edilmez. Ağır ve güç yetirilemez bir şeyin yapılması teklif edilemez.

Bir insana, onun gücünün yetmeyeceği şeyin teklif edilmemesi gerektiğine işaret eden bu söz bir ayet-i kerimeden alınmadır ve İslam'da, "teklif (sorumluluk) meselesi" olarak itikad meseleleri arasında yer almaktadır. Teklif meselesinin itikadi meseleler arasında yer almasının sebebi, insan fiilleriyle ve adalet-zulüm bahsiyle doğrudan ilgili olmasıdır. İtikadla olan bağı yönüyle, insanlara İslam'ı gönderen Allah (C.C.)ın teklifi karşısında insanın durumu nedir? Burada insan iradesinin yeri nedir? Müslümanca inanç ve ameller istenen insandan, yapabileceklerinden fazlası mı istenmiştir, yoksa insana istenenleri yapabilecek güç verilmiş midir? Bizim çalışmamız bu hükmün inanç tarafı üzerinde olmadığınan, biz burada sadece bu kadar bahsetmekle yetineceğiz.

AYET: "Allah hiç kimseye taşıyabileceğinden daha fazlasını yüklemez: kişinin yaptığı her iyilik kendi lehinedir, her kötülük de kendi aleyhine. Ey Rabb'imiz! Unutur veya bilmeden hata yaparsak bizi sorgulama! Ey Rabb'imiz! Bizden öncekilere yüklediğin gibi bize de ağır yükler yükleme! **Ey Rabb'imiz! Güç yetiremeyeceğimiz yükleri bize taşıtma! Ve günahlarımızı affet, bizi bağışla ve rahmetini yağdır üstümüze!** Sen Yüce Mevlâ'mızsın, hakikati inkâr eden topluma karşı bize yardım et!" (Bakara Sûresi: 286)

ÖRNEKLER:

"Peygamber Efendimiz, çoğu kere 'söz dinlemek ve itaat etmek üzere' biat almış ve bunu da 'Gücüm ölçüsünde yapacağım.' diye kayda bağlamıştır. Çünkü dinimizde güç yetirilemeyecek teklif (**teklif-i mâlâ yutak**) yoktur. Nitekim 'Allah hiç kimseye güç yetiremeyeceği şeyi teklif etmez' [Bakara sûresi (2), 286]. Böyle olunca Hz. Peygamber'in 'gücüm yettiğince' kaydıyla itaat edeceklerine dair ashâbından biât alması, aynı zamanda İslâm'ın bu temel ilkesinin uygulaması anlamına gelmektedir." (Vesilet'ünnecat)³¹¹

Teşbihte/temsilde hata olmaz.

Teşbihte hata kabul edilemez. Hatalı bir benzetme, teşbih olarak kabul edilemez. Yani, her benzetme doğru ve uygun yapılmalıdır. Ayrıca, teşbihlerimizde (benzetmelerimizde) benzetmeye konu olanın veya dinleyenlerin gücenebileceği de hesaba

katılmalı, benzetme buna göre yapılmalıdır. Konuşunca doğru söylemeli, ama her doğru, her yerde söylenmemelidir.

Bu söz, günümüzde, çok kişi tarafından, kendi amacının dışında, her türlü teşbihin yapılabileceği, teşbihlerde yapılan hataların hoş karşılanması gerektiği ve hatalı teşbihlerin bile kabul edilmesi gerektiği gibi, galat-ı meşhur haline gelmiştir. Buna bakmamalı, iyi, doğru ve güzel teşbih yapılmalıdır.

“Anlatımda teşbihin (benzetme) büyük önemi vardır. Benzetme ve örneklendirme (temsil) yolu ile kuvvetlendirilen anlatım çok etkili olur. İşte söz esnasında yapılan benzetmeler bazen kaba veya yersiz kaçabilir. Asıl amaç daha iyi anlatım olduğu için kimse bu tür benzetmelerden gocunmamalı, ayıp karşılamamalı ve kötüye yormamalıdır.” (PALA, Atasözleri, s. 280)

Hoş karşılanmayabilecek bir söz söyleyecek olan kişiler tarafından, söze giriş cümlesi olarak kullanılır.

ÖRNEKLER:

“**Teşbihte hata olmaz**’ aslında şu demek: Teşbihte hata olmalı, teşbih hata kaldırmaz.” (M. MENTEŞ)³¹²

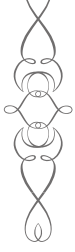
“Kısacası, **teşbihte hata olmaz**, taşları bağlamışlar, köpekleri serbest bırakmışlar.” (M. YAZICIOĞLU)³¹³

Üslûb-ı beyân, aynıyle insân.

Kişinin konuşması nasılsa kendisi de öyledir. Kişinin ne olduğu dilinden ve üslubûndan bellidir. İnsanın konuşma ve ifade tarzı kendi kişiliğini ele verir. (Bu sözün Recaizade M. Ekrem’e ait olduğu söylenir.)

Bir taraftan “Ayinesi iştir kişinin lafa bakılmaz.” diyor kültürümüz, diğer taraftan “Üslûb-ı beyan, aynıyle insan”. Hangisine inanmalı? Çelişkili gibi görünen her iki kural aslında birbirinin devamı niteliğinde. Çünkü kuralın ilkinde, “kişinin dediğine değil, işine bak” derken, ikincisinde, “kişinin dediğini oku ve kim olduğunu gör” diye tavsiyede bulunuyor. Ayrıca, birincisinde söz ile iş kıyaslanırken, ikincisinde sözün kendisi ele alınmakta ve sözden kişiliğe giden yola işaret edilmektedir. Tasavvufun dilimize kazandırdığı bu sözü günümüz düşüncesi de doğrulamak-

tadır. Kimi düşünörlere göre dil ve düşünce arasında belli bir özdeşlik vardır.

ÖRNEKLER:

“Atalarımız, ‘Üslûb-ı beyan, aynıyle insan.’ demişler. Üslubuyla militanlık ve kavga kusan insan değil... Saygısını, bilgisini, zihin açıklığını dengeli ve kibar üslubuyla beyan eden insan...” (T. AKYOL)³¹⁴

“Bu itinasızlık, hatta nobranlık, mutlaka insan kalitesinin bir neticesidir. Dil yanlışlarının bir mantık rekâketinin tezahürü olduğu doğrudur. Elbette üslûb-i beyân aynıyle insandır. Ancak sebepleri ve neticeleri ile bunların kâffesi “bilgi”den ziyade irfan ve erkân eksiğiyle alâkalıdır. Zira dil sadece günlük iletişime vasıta olan bir gramer ve sözlük malzemesi değildir. Dilin, bir kültür varlığı olarak kelimeleri, kavramları, tabirleri ile bize özgü bir geçmiş zaman zenginliğini, bize ait bir kimliği tevarüs ettirmesi daha mühimdir. Belki bu kültürel arka plan ihmâl edildiği içindir ki konuşa konuşa anlaşılamayan bir millet olup çıktık.” (A. YURT-GEZEN)³¹⁵

Tahsil cehaleti alır, hamâkat bâki kalır.

Tahsil (okul, öğrenim), insana bilgi kazandırır ama ahmaklığı gidermez. Eğitim, bilgisizliği alır, ama akıl kıtlığı, anlayışsızlık ve kalın kafalılık insanda kalır.

Yani, öğrenim kişiye bilgi kazandırabilir ama bu bilgi kişiye insani bir vasıf kazandırmayabilir. Tahsilden (eğitimden) mak-sat sadece bilgi sahibi olmak değil, aynı zamanda aklın, iyi ve güzel düşünme ve davranmanın gelişmesidir. Çünkü nihayetle insanda aranan sadece “bilmek” değil, bilmenin sonunda “olmak” ve olgunlaşmaktır. Bilgi sahibi nice insan vardır ki, aklını işletmeyi öğrenmediği için muhakemesi, cahil bir kimse gibi za-yıf ve insanlık için bir gram fayda taşımaz.

Diğer şekli: **Tahsil cehaleti alır, eşekliği/eşeklik bâki kalır.**

Açıklama: “Eşekliği” kelimesi bazen galat-ı meşhur olarak “eşeklik” şeklinde yazılmaktadır. Doğrusu “eşekliği” şeklindedir.

Ahmaklıktan kurtulmak için kişinin ayrıca ve çokça gayretinin olması gerekir. Hamâkat (ahmaklık) öyle bir haldir ki, kişiyi sadece insanî vasıflar kazanmaktan alıkoymaz. Ahmak kişi bazen öyle şeyler yapar ki, o güne kadarki bütün kazanımlarını bile mahveder. Muallim Nâcî'nin bununla ilgili güzel bir sözü vardır: **Hamâkatim hasebiyle bir iş işlerim ki elimdeki yüz bin altını mahveder.**

ÖRNEKLER:

*“Şu kadarcığını söyleyelim ki, üstadımız mezkûr kitabında bu bilgiyi, Mevlana'ya atıfla, 'bilmek'te değil, 'olmak'ta göstermiştir. Bilmenin olmaya faydası olmadığı bahsinde Üstadımız, **'Tahsil cehaleti alır, eşekliği bâki kalır.'** sözünü nakletmiş.” (S. TUNA)³¹⁶*

*“Cinsiyet eşitliğiyle ilgili temel bir gösterge olan aile içi şiddet rakamlarına bakıldığında, lise mezunu her üç erkekten birinin en az bir kez eşine şiddet uyguladığı belirlenmiş. Öyleyse, sakayla karışık şöyle söylenebilir: Boşuna dememişler, **'Eğitim cehaleti alır, eşeklik baki kalır.'** diye... Rapora göre, kadına yönelik şiddet açısından lise mezunu erkekler ile ilkokul mezunu erkekler arasında fark yokmuş.” (H. BİLA)³¹⁷*

Tutulmadık usûl, bulmaz vusûl.

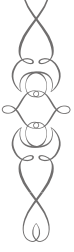
Usûl, biliniyor olsa bile, uygulanmıyorsa bir faydası olmaz, amaca erİştirmez.

Usûl esastan önce gelir, ama usûlün varlığı, uygulama ile ortaya çıkar. Usûlü olan ve usûlünden fayda uman onu uygulamalıdır. Yaptığı işten sonuç almak isteyen, sadece ne yaptığını değil, nasıl yaptığını da göz önünde bulundurmalıdır. Kim ne yapmak istiyorsa, o işin ait olduğu disiplinin usûlünü (yol ve yöntemini) de bilmelidir.

ÖRNEKLER:

*“Usûle riâyet vuslata vesiledir. Ehlullahın buyurduğu üzere: **'Tutulmadık usûl, bulmaz vusul.'** Her kim ki usûle riâyet etmedi, o vuslata eremez, yani sonucu elde edemez.” (A. Mehmet DUMLU)³¹⁸*

Yanlış hesap Bağdat'tan döner.

Yanlış olan bir iş sonuna kadar gitmez, işin bir yerinden geri dönülür. Bu atasözü hatalı bir işten, bir yanlıştan sonunda dönüleceğini anlatır.

ÖRNEKLER:

“Beşer zulmeder, kader adalet eder.’ Bağdat, beşerin zulmü ve kaderin adaleti arasında, ama derin bir tevekkül içinde zamanın aleyhine mi döneceği, yoksa yeni doğumlara mı gebe olacağına bakıyor. Boşuna denmemiştir: ‘Yanlış hesap Bağdat’tan döner.’ Halife Mansur’dan önce Nuşirevan Bağdat’a ‘Adaletin şehri’ ismini vermişti. Zulmeden beşer yanlış hesap yaptıysa kader bunu tashih edecektir.” (A. BULAÇ)³¹⁹

Zırva te’vil götürmez.

Yanlış, temelsiz ve saçma bir sözü doğru veya haklı göstermeye çalışmak boşunadır. İddia edilen şeyin ispatının da yine sözün içinde olması beklenir. Bundan mahrum olan söz/leirin yorumlar ile doğruluğunu anlatmaya çalışmak gülünç olur. (PALA: Atasözleri)

Yanlış bir sözün doğruluk veya haklılığını ispat için, yanlışını kabul etmek yerine, inatla yeni yorumlar getiren kişilere karşı söylenir.

ÖRNEKLER:

“Zırva te’vil götürmez. Neresini düzelteyim? Bir adam kalkmış, almış bir meal eline kafasına göre seçmiş ayetleri, kafasını Kitab’a değil, Kitab’ı kafasına uydurmak için Allah’ın ayetlerini dolgu malzemesi, ya da yalancı şahit olarak kullanmış.” (M. İSLAMOĞLU)³²⁰

Zulm ile abad olan, kahr ile berbad olur.

Zulümle varlık bulanın zulmü hep devam etmez. Zulümle yaşayan kişiler, topluluklar veya milletlerin yaptıklarının karşılığı- nı bu dünyada bulmaları muhtemel, ahirette ise mutlaktır.

Diğer şekli: Zulm ile âbâd olanın, âhiri berbad olur

ÖRNEKLER:

“Son yüzyılın en büyük felaketlerine sürükleyen Saddam ise; 2003'te doğduğu ve büyüdüğü yer olan Tikrit'te bir sığınakta saklanırken ABD askerleri tarafından yakalandı. 2003 yılı Aralık ayında Irak Hükümeti, Savaş Suçları Mahkemesi kurdu ve Saddam idam edildi. **‘Zulm ile abad olanın sonu berbad oldu.’**” (H. MERT)³²¹

“Gerçek mânâdaki bir zulüm, aslında imana da mânidir. Kur’ân, onu değişik âyetlerde küfrün sebeplerinden biri sayar. Bundan dolayı da diyebiliriz ki eğer yeryüzünde bir millet başkalarına zulmediyorsa, er geç Allah (celle celâluhu) o milleti mutlaka yıkar ve yıkmıştır. **‘Zulm ile âbâd olanın âhiri berbat olur.’** ne hoş sözdür.” (F. GÜLEN)³²²

Zulümle payidar olunmaz.

Zulüm veya zorbalık sürekli olmaz. Eninde sonunda nihayet bulur. Çünkü zulüm yaratılışa veya insan tabiatına aykırı bir durumdur. Yaratılış rahmet üzeredir ve merhametle devam eder. Zulm edenler, insanlık yolundan çıkmış olurlar. İnsanlık yanlış bir yolda sürekli yürümez, yürüyemez. **“Zulüm payidar olmaz”** şeklinde söylemek doğru değildir ama galat-ı meşhur olarak bu şekilde de yazılmaktadır.

ÖRNEKLER:

“Dünyada hiçbir zaman **zulüm payidar olmaz**. Zalimler gider, diktatörlükler yıkılır. Bunun yolu hiçbir zaman bir ülkenin topyekün bombalanması değildir. Bunun yolu o ülke halkına şans tanımadır yahut demokratik yollarla, her ülkedeki diktatörlüklerin sonu gelir ve gelmelidir.” (B. ARINÇ)³²³

“Yeryüzünde **zulümle pâyidâr olunmaz**. Zulmün sonu zevâldir. Nitekim denilmiştir ki: **Sanatı zulüm olan edemez sultanlık/Çünkü kurda yaptırılmaz, koyuna çobanlık**. Allah zâlimlerin zulmüne mühlet verir; imhâl eder ama ihmâl etmez. Yakaladığı zaman asla bırakmaz. Allah buyurur ki: ‘Nice memleketler vardır ki, zulmedip dururlarken onlara mühlet vermiştim. Sonunda onları yakaladım. Dönüş Banadır.’” (Prof. Dr. H. Kamil YILMAZ)³²⁴

